

П22

1843

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ПАШКОВА Надія Ігорівна

УДК 808.3:800.87:801.312

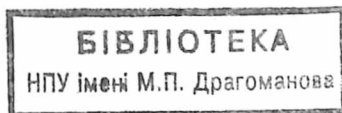
НАЗВИ ОДЯГУ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ КАРПАТ

(структурно-семантична, генетична та ареальна
характеристика)

10.02.01 - українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

КИЇВ - 2000

100310412

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загального та українського мовознавства Київського державного лінгвістичного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: - кандидат філологічних наук, професор
Винник Василь Олексійович,
Київський державний лінгвістичний університет,
професор кафедри загального та українського мовознавства

Офіційні опоненти: - доктор філологічних наук, професор
Матвіяс Іван Григорович,
Інститут української мови НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
стилістики та культури мови

- кандидат філологічних наук, професор
Козачук Ганна Олександрівна,
Національний педагогічний університет
ім.М.П. Драгоманова, професор
кафедри української мови

Провідна установа: Запорізький державний університет,
кафедра української мови, Міністерство
освіти і науки України, м.Запоріжжя

Захист відбудеться "20" червня 2000 р. о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26 053.04 у Національному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова (01601, м.Київ, вул.Пирогова,9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова (01601, м.Київ, вул.Пирогова,9).

Автореферат розіслано

"19" травня 2000 року

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Н.П.Гальона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню специфіки фонетичного та граматичного вираження, генезису, семантики та ареальних особливостей лексико-семантичної групи назв одягу в українських говорах Карпат у порівняльному етнолінгвістичному аспекті. Наукова проблематика праці належить до сфери української діалектної лексикології, карпатистики, етнографії, термінології народної матеріальної культури.

Вибір для дослідження названого ареалу зумовлений тим, що лексика карпатських говорів зберігає багато вузьколокальних особливостей - як архаїчних, так і новітніх -, оскільки Карпати є регіоном давнього безперервного слов'янського заселення і водночас полігоном постійної інтенсивної інтерференції діалектів споріднених і неспоріднених мов. Лексика карпатських говорів потребує суцільного комплексного дослідження в річичі завдань, окреслених авторами «Карпатського діалектологічного атласу», «Загальнокарпатського діалектологічного атласу», «Словника українських народних говорів», здійснення яких координується діалектологами Інституту української мови НАН.

В українському мовознавстві та етнографічній науці відомо чимало праць, спеціально присвячених вивченню назв народного одягу в окремих говорах і таких, що висвітлюють це питання принагідно. Так, назви гуцульського одягу минулого сторіччя детально описані В.Шухевичем у ґрунтовному дослідженні «Гуцульщина», Я. Головацьким у працях «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі», «О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии», сучасні - в академічному історико-етнографічному виданні «Гуцульщина», у працях етнографів та лінгвістів Гонтар Т.О., Карпинця І.І., Командрова О.Ф., Матейко К.І., Полянської О.В., Шмельової М.Н та ін. Опис бойківських назв одягу містять праці «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині» І.Вагилевича, «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі» Я.Головацького, «Етнографічна експедиція на Бойківщину», «Дещо про шляху ходячкову» та «Галицько-руські народні приповідки» І.Я.Франка, новітнє академічне видання «Бойківщина», ґрунтовні праці К.І.Матейко, К.Г.Зозуляк. Буковинські назви одягу частково описані в статтях М.В.Леонові, В.А.Прокопенко, закарпатські - у статтях та лінгвістичних атласах Й.О.Дзендзелівського, П.М.Лизанця, О.В.Полянської, М.Н.Шмельової, надністриянські - у дослідженнях Г.Ф.Шила, М.Караса та деяких інших працях. Проте узагальнюючої праці, присвяченої системному і всебічному аналізу лексики на позначення одягу в українських говорах Карпат, до цього часу не було.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що воно призначене заповнити лакуну, наявну в цьому аспекті вивчення української діалектної лексики.

Необхідність проведення дослідження зумовлюється й екстралінгвальними факторами, оскільки науково-технічний прогрес спричиняє прискорену архаїзацію та поступове зникнення з ужитку групи лексики на позначення традиційного народного одягу. До того ж, різні екологічні й антропогенні чинники призводять до міграції населення, що змінює споконвічну етнографічну карту України. Таким чином, проведення запису, паспортизації, картографування та лінгвістичного інтерпретування діалектної лексики належать до найактуальніших завдань вітчизняної лінгвістики та етнографії.

Зв'язок роботи з науковими темами полягає в тому, що її проблематика пов'язана з науковими студіями в галузі україністики, славістики, карпатистики й балканістики, оскільки в ній досліджується окремий фрагмент відображення народної матеріальної культури в лексико-семантичній системі говорів зони українсько-іномовного контактування.

Об'єкт дослідження становить тематична група лексики назв одягу, що як складова частина побутової лексики характеризується значною ареальною та семантичною диференційованістю, активністю вживання. Назви одягу - одного з важливих складників народної матеріальної культури - є цінним джерелом для вивчення глото- та етногенезу, взаємозв'язків і контактів окремих народів та їхніх мов.

Основна мета роботи полягає у виявленні специфіки лексики на позначення назв одягу в українських говорах карпатського регіону.

Досягнення поставленої мети покликало за собою вирішення таких конкретних завдань:

- визначити з максимальною повнотою склад лексики на позначення одягу в українських говорах Карпат, паспортизувати, інвентаризувати, класифікувати його на основі здійснення фонетичного аналізу;
- виділити в складі збіраної тематичної групи лексики окремі лексико-семантичні підгрупи, визначити структуру цих підгруп, провести аналіз внутрішніх семантичних зв'язків у їх межах; дослідити специфіку та напрями еволюційних процесів у семантиці аналізованих лексем;
- з'ясувати та уточнити походження первинних назв, принципи і способи вторинної номінації, описати становлення системи назв одягу як в окремих говірках, так і на наддіалектному рівні;
- провести словотворчий аналіз досліджуваних лексичних одиниць, визначити особливості їх формальної структури;
- дослідити історію розвитку лексики, що вивчається, за наявними в лінгвістичній та етнографічній науці джерелами;
- розробити ареальну стратиграфію досліджуваної лексики шляхом укладання карт - лексичних, семантичних, фонетичних, комплексних; встановити дистрибуцію лексики за говорами;
- вивчити специфіку семантичної структури тематичної групи лексики та її обсяг у межах кожного з досліджуваних говорів;
- визначити місце, роль і кількісні співвідношення питомого слов'янського лексичного фонду та іншомовних нашарувань у галузі назв одягу карпатського регіону України; інтерпретувати карпатські назви як на загальноукраїнському, так і на східнослов'янському, загальнослов'янському, карпатському та балканському рівнях;
- виявити міжмовні та міждіалектні паралелі в галузі назв одягу, зокрема українсько-західнослов'янські, українсько-південнослов'янські, карпато-поліські, західно-східноукраїнські; визначити у складі аналізованого лексичного матеріалу так звані карпатизми та балканізми.

Матеріали дослідження. Основну джерельну базу роботи становлять матеріали, зібрані автором експедиційним методом протягом 1980-1987 років за спеціально

розробленою програмою для запису назв народного одягу в населених пунктах усіх адміністративних районів Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської та Чернівецької областей України на території, розташованій на південь від Дністра, яка збігається з бланківкою карт «Карпатського діалектологічного атласу». Таким чином, обстежувалися ареали бойківського, закарпатського, гуцульського, буковинського, частково наддністрянського говорів, покутських і лемківських говірок південно-західного наріччя української мови. Для здійснення лінгвогеографічної частини дослідження була створена бланківка, до якої було відібрано 142 населені пункти з-поміж усіх обстежених експедиційним методом. Список населених пунктів, говірки яких картографуються, розміщено в додатках до основного тексту дисертаційної праці.

Крім того, з метою повнішого охоплення матеріалу дослідження, запобігання можливості його недостатньої достовірності та уникнення випадковостей при збиранні експедиційним методом, лексика була також ексцерпована з наявних опублікованих та рукописних діалектологічних, лексикографічних та етнографічних джерел як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Таким чином, з корпусу матеріалів, зібраних автором експедиційним методом та виписаних з різних джерел, було створено лексичну картотеку, в якій налічується близько 3,5 тисяч одиниць.

Методи дослідження. Поставлені в роботі завдання розв'язуються за допомогою синхронно-описового методу, зокрема методу системно-структурного аналізу лексики в межах окремих семантичних мікрополів шляхом їх зіставлення з наддіалектними лексико-семантичними моделями, а також порівняльно-історичного, зіставного, статистичного та лінгвогеографічного методів.

Наукова новизна. Дослідження є першою в українському мовознавстві спробою визначити склад і семантичну структуру лексики на позначення назв одягу в українських говорах Карпат, здійснити її системну, ареальну та генетичну характеристику, а також встановити її зв'язки з аналогічними системами інших регіонів. Ряд лексем уперше вводиться в науковий обіг, здійснюється фонетичний, морфологічний, словотворчий та структурно-семантичний аналіз діалектних форм, їх класифікація, етимологізація, картографування ареалів.

Теоретичне значення проведеної роботи полягає у тому, що цілісне вичення окремої групи діалектної лексики дає змогу поглибити теорію діалектної лексичної семасіології, зокрема в плані визначення закономірностей становлення й розвитку семантичної структури тематичної групи назв одягу в західноукраїнських говорах на загальноукраїнському, загальнослов'янському, карпатському та балканському тлі. Визначення джерел і шляхів міграцій запозичень та наявності лексико-семантичних паралелей дає підстави для глибшого дослідження ряду питань історії мови та культури українського народу.

Практичне значення. Результати студій з номінації українського народного одягу регіону Карпат можуть бути використані у вузівських курсах з лексикології, історії та діалектології української мови, у спецкурсах з народознавства, етнографії, лінгвокраїнознавства, при укладанні словників етимологічного та діалектного типів, у створенні лінгвогеографічних атласів.

Апробація результатів. Окремі висновки, тези, положення дослідження були

викладені на таких наукових конференціях:

1. «Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами». – Ужгород: УДУ, 1982.
2. «Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі». ХУ Республіканська діалектологічна нарада. – Житомир, 1983.
3. «Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков». II Всесоюзная конференция. - Дніпропетровськ: ДДУ, 1988.
4. Науково-методична конференція, присвячена 125-річчю з дня народження М.Коцюбинського. – Чернігів, 1989.
5. «Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови». – Ужгород: УДУ, 1989.
6. «Іспанська мова і культура в сучасному світі». Міжнародна науково-практична конференція. - Київ: КДПІМ, 1994.
7. «Проблеми зіставної семантики». Міжнародна наукова конференція. - Київ: КДЛУ, 1999.

Розділи і результати дисертаційного дослідження були обговорені на засіданні кафедри загального та українського мовознавства Київського державного лінгвістичного університету.

Публікації. Основні положення роботи були опубліковані в 14 друкованих працях загальним обсягом 4,2 др. а.

Структура і зміст дисертаційного дослідження. Наукова робота складається з вступу, 3-х розділів (всередині яких міститься 6 схем і 1 таблиця), висновків, списку використаної літератури та додатку, до якого входить перелік лінгвістичних карт, список населених пунктів, говірки яких картографуються, 28 лінгвогеографічних карт, коментарі до карт, 6 таблиць лексичного наповнення схеми структурної організації ЛСГ назв верхнього одягу в окремих говорах, індекс аналізованої в роботі лексики. Обсяг дисертації – 227 сторінок. Перелік літератури, використаної в роботі, містить 181 позицію.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У "**Вступі**" обґрунтовано актуальність і новизну дисертації, визначено її мету, завдання і методи дослідження.

У **першому розділі** дисертаційного дослідження – "**Загальні назви одягу**" - розглянуто близько 50 інваріантних лексем, які організовані на наддіалектному рівні у специфічну семантичну систему. Лексеми згруповано за походженням. Запропонована класифікація базується на фонетичному аналізі зібраної лексики. У першому підрозділі подаються стилістично нейтральні назви, здебільшого однозначні; це, як правило, лексеми віддієслівного походження. Розглянуто 21 стилістично нейтральну лексему на позначення загальних назв верхнього одягу в карпатоукраїнських говорах; з їх загальної кількості 19 - віддієслівного та 2 відприкметникового походження. Оскільки лексеми утворено від давніх праслов'янських дієслів і більшість із них має відповідники в кількох слов'янських мовах, їх можна вважати реліктами найдавніших слов'янських загальних назв одягу. Виходячи з семантики давніх слов'янських дієслів *o-děti, *g-byrati, *nositi, *na-tegnoti, *o-gypati, *ob-vyčiti, *stroiti, *kryti, видається можливим відтворити найдавніші слов'янські семантичні

моделі номінації одягу, які, на нашу думку, могли мати такі первісні значення: 'те, чим обкладаються', 'те, що беруть на себе', 'те, що носять на собі', 'те, що натягають на себе', 'те, у що обгортаються', 'те, чим обволікаються', 'те, що на собі вистроюють', 'те, чим покриваються'.

Серед розглянутих 21 загальної назви одягу виявлено лише 4 неслов'янські: давнє запозичення часів Київської Русі *лудина*, германізми *оберок* і *анцуг*, тюркізм *доломан*.

У другому підрозділі розглянуто 26 груп слів на позначення загальної назви одягу, переважна більшість яких утворена від назви клаптя тканини, ганчірки й за формою становить збірні або множинні іменники. За словотворчою атракцією при відсутності твірної основи зі значенням 'ганчірка', 'клапоть тканини' на зразок збірних іменників утворені діалектні загальні назви одягу *бутурс*, *вотоля*, *лудинс*, *шата*. Назви одягу відад'єктивного походження (від питомих слов'янських прикметників *верхній*, *драний*, *старий*) у своїй прозорій етимології вказують на якісну характеристику денотата. На відміну від однозначних та стилістично нейтральних назв одягу віддієслівного походження, загальні назви, утворені від найменування ганчірки, є здебільшого багатозначними й несуть у своїй семантиці яскраво виражений пейоративний відтінок. У цьому перенесенні загальної назви одягу на назву ганчір'я не останню роль відіграє екстралінгвальний фактор - народна традиція підкреслено зневажливого ставлення до будь-якого майна й у тому числі до одягу, що яскраво відбито в народній творчості й ілюструється в цитатах при аналізі відповідних лексем. Загальні назви одягу, утворені від назви ганчірки, часто вживаються також на позначення семи 'білизна', 'одяг під час прання'.

Ядром більшості розглянутих у другому підрозділі мікрогруп лексики на позначення загальної назви одягу є слова з семантикою 'клапоть тканини', 'ганчірка'. Це лексеми як слов'янські (*дранка*, *канцур*, *лах(а)*, *лата*, *онуча*, *лат*, *рабат(ка)*, *руб(атка)*, *рядна*, *хуста*, *цур(атка)*), так і іншомовного походження: германізми (*гадра*, *шмата*, *фанта*), романізми (*катран*, *курмей*, *фелега*), угаризм *фалат*. Простежується також подальший семантичний розвиток ряду лексем шляхом перенесення значення у напрямку: 'ганчірка' - 'рушник' - 'хустка' - 'спідниця' - 'фартух' (лексеми *лат*, *катран*, *горботка*, *хуста*). У кількох говіркових системах назва ганчірки переноситься на жінку - неохайну або непристойної поведінки (*лахудра*, *гадра*, *шмата*, *цундра*). Від назви ганчірки утворені діалектні поміна *agentis* 'ганчірник': *катранник*, *лахар*, *лахатник*, *онучкар*, *рубатник*, *рондош*, *рядляр*, *цуряш*, *цурятник*, *шматник*, *тандитник*, а також прикметники з семантикою 'рваний': *лахматий*, *ряднавий*, *цуравий*, *цундравий*.

Якщо зібрати усі виявлені значення складників лексико-семантичної групи 'назви верхнього одягу' на наддіалектному рівні, то її семантичну структуру у взаємозв'язках виявлених компонентів можна відобразити у вигляді схеми:

За походженням переважна більшість слів (дві третини загальної кількості) на позначення загальної назви одягу в карпатських українських говорах у своїх витоках належить до **спільнослов'янського лексичного фонду**. Це лексеми *верхнянка, воतोла, орантя, загортка, канцур'я, лаття, лахи, ноша, обгортка, облік, одежа, одіння, онучі, плаття, раматт'я, рам'я, руб'я, ряндя, стареччина, стрій, хустя, цундри, цуря*. **Спільносхіднослов'янські** назви - *лудина, манаття, покривці, имаття*. До **східно-західнослов'янських паралелей** належать *одів, одіж, стрій, убори, лахи, шати, фантя*. До **українсько-південнослов'янських паралелізмів** зраховується слово *ноша*.

Серед загальних назв одягу запозиченої лексики значно менше, ніж питомої (близько 30%), незважаючи на активну взаємодію карпатських українських говорів з сусідніми слов'янськими та неслов'янськими. Це пояснюється, очевидно, тим, що ці назви сягають найдавнішого шару лексики.

До запозичень належать **германізми** *анцуг, гадра, оберок, фантя, шати, имаття, цундра*, **романізми** *бутора, катран, курмей, манаття, фелега*, **унгаризми** *доломан, ронді*,

фалат.

Проаналізована лексика по-різному представлена в говорах. Для **гуцульського говору** характерні на позначення загальних назв одягу лексеми *аниуг, бутори, гадра, дрантя, катрання, лахи, лудина, манаття, ноша, одержа, одіж, одіння, онуча, плаття, рамаття, руб'я, ряндя, стареччина, стрій, убрання, угортання, цівкатення, цуря, шмаття*; у **закарпатських говірках** до складу лексико-семантичної групи загальних назв одягу належать слова *аниуг, вотола, гадра, катрання, лахмаччя, манаття, ноша, обличіння, облік, одів, одіва, одінь, онучі, плаття, рубаття, ряндя, угортання, фалаття, цундри, цумаття, цуря, шаття, шелеячина, шмаття*; у **бойківському говорі** засвідчено *аниуг, гадра, дрантя, загортка, каницур'я, катрання, курмання, лаття, лашия, манаття, огортка, одержа, одіж, одінь, онучі, поверховність, покривці, рамаття, рубаття, ряндя, стрій, тандита, убрання, хустя, фантя, цумаття, цундри, цуря, шаття, шмаття*; у **лемківських говірках** зафіксовано лексеми *дрантя, лахи, облік, одержа, одіж, одінь, онучі, приодіва, ряндя, убрання, фалаття, хустя, шмаття*; у **надністрянському говорі** виявлено *аниуг, верхнянка, гадра, дрантя, загортка, кандраччя, каницур'я, катрання, курмання, лашия, манаття, натяганка, ноша, одержа, одів, одіж, одінь, онучі, рамаття, убрання, фантя, хустя, цундри, цуря, шмаття*; у **буковинському говорі** побутують такі назви, як *аниуг, горботка, дрантя, катрання, лахмання, лудина, ноша, одержа, одіво, одіж, стрій, рубіа, убрання, шмаття*; у **покутських говірках** виявлено та проаналізовано назви *дрантя, катрання, лахмання, одержа, одів, одіж, плаття, убрання, угортання, шмаття*; на ареалі **надсянських говірок** засвідчено назви *водіж, дрантя, кандур'я, лаха, одержа, убрання, удіння*.

В історії виникнення й розвитку верхнього одягу найдавнішими вважаються безрукавні форми. Залишки таких архаїчних видів одягу характерні для комплексу народного вбрання в українських Карпатах. Їх номінації в західноукраїнських говорах присвячено **другий розділ** дисертаційного дослідження – **"Назви верхнього безрукавного одягу"**. У першому підрозділі характеризуються назви короткого безрукавного одягу, у другому – довгого. Розглянуто 22 засвідчені в різних фонетичних варіантах і з певними відмінностями в семантиці лексеми на позначення короткого безрукавного одягу та 10 на позначення довгого безрукавного накидного плащоподібного одягу. Таке кількісне співвідношення свідчить про значну популярність і в наш час серед населення Карпат короткого безрукавного одягу, тоді як довгий накидний безрукавний одяг давно вже не використовується, а його назви відійшли до розряду архаїзмів.

У **гуцульському говорі** на позначення безрукавного одягу виявлено лексеми *байбарак, блана, бунда, гуня, гугля, кентар, кожах, лейбан, манта, мантя, надушник, опанча, путилка, сердак*; у **бойківському говорі** записано *бекеша, бунда, бурка, бруслик, горсик, губаня, камазоля, кожах, кожуца, лейбик, мантя, минекар, надушник, опанча, плечанка, рукавник, сердак, спинзар, чапів, чугай*; у **буковинському говору** притаманні такі назви безрукавних видів одягу, як *бунда, бурка, бурмарія, гуцуляк, кентар, лейбик, майданка, манта, минекар, мунтян, нагрудник, опанча, півкентар, саріка, сердак, українка, цурканка, чугай*; у **закарпатських говірках** засвідчено лексеми *бекеч, бруслик, губа, губаня, камазоля, кожах, лейбик, мантя, мелін, плечанка, реклик, сердак, юба, чуга*; на

Надністрянщині записано на позначення безрукавних видів одягу лексеми: *байбарак, бекеша, бунда, горсик, душка, задушка, коожух, лейбик, опанча, сердак, чуйка*; у лемківських говірках – *бруслик, горсик, губа, губаня, камазоля, коожух, лейбик, сердак, чуганя*; для покутських говірок характерними назвами виявились *бурка, кептар, коожух, лейбик, опанча, цурканка, сердак*; у надсянських говірках засвідчено лексеми *бекеч, гутля, лейбик, чанів*.

Аналізовані в другому розділі назви безрукавного карпатського одягу, зібрані на досліджуваній території, генетично пов'язані з слов'янськими, романськими, германськими, угорськими та східними основами, що дозволяє зробити певні висновки про витоки в українських Карпатах даного невід'ємного компонента регіонального комплексу народного вбрання. До **спільнослов'янських** за походженням належить лише 20% лексем. Це назви *коожух, нагрудник, надушник, рукавник, плічка*. Полонізмом угорського походження є назва *бекеша*. Як **унгаризми** трактуються дослідниками слова *бетлехемиш, мелин*. До **германізмів** відносимо назви *байбарак, бруслик, лейбик, реклик*. Лексемами східного походження вважаємо назви *бурка, губа, юпка, опанча, чуга і сердак*. **Прадавніх індосвропейських основ** сягають лексеми *бунда і гутля*. Найбільшу групу (близько 30%) становлять запозичення з **романських** мов. Це такі лексеми, як *бурмарія, горсет, камізьєля, кептар, манта, мантія, мінекар, мунтян, саріка, цурканка*.

Очевидно, існуюче співвідношення слов'янських і запозичених назв всередині тематичної групи найменувань безрукавного одягу зумовлене в першу чергу тим, що самі позначувані реалії є карпатськими ендемізмами та архаїзмами. Кількісне переважання лексики романського походження на позначення короткого безрукавного коожушка змушує згадати про так звану волоську колонізацію Карпат, що є предметом дискусій лінгвістів протягом цілого сторіччя. Проте велика кількість іншомовних слів на позначення різновидів цього одягу в карпатоукраїнських говірках ще не дає підстав категорично стверджувати неавтохтонність походження самого виду одягу і його найменувань, адже первісні назви безрукавного коожушка на досліджуваній території – слов'янські (*коожух і нагрудник*).

На позначення реліктового старовинного довгого плащоподібного одягу з відлогою виявлено в українських Карпатах цілий ряд лексем (*бурка, губа, гутля, манта, мантія, опанча, саріка, чуга, чугай*), більшість яких має східне походження, менша кількість – романське. Це єдиний компонент, що не був притаманний споконвічному слов'янському комплексу народного вбрання, тому всі його засвідчені найменування привнесені з інших мов.

За **мотивами номінації** переважна кількість назв безрукавного одягу утворена від різномовних позначень **частини тіла**, яку цей предмет одягу прикриває, а саме: *бруслик, горсет, кептар, лейбик, мінекар, нагрудник, надушник, рукавник, плічка*. До назв одягу, утворених від найменування **матеріалу**, з якого вони виготовлені, належать *бурмарія, коожух, саріка, спинзар, цурканка, чуга*. Від **етнономів та топонімів** походять назви *гуцулка, камазоля, майданка, мунтян, путилка, українка*, **відантропонімами** є назви *байбарак і бекеша*.

У **третьому розділі** – "Назви верхнього рукавного одягу" – досліджуються назви одягу, виникнення якого було наступним етапом в історії розвитку одягових форм порівняно

з безрукавними. Аналізовані лексеми диференціюються за такою релевантною для номінації предметів одягу ознакою, як матеріал, а саме: сукно, що імітує хутро; сукно; хутро; полотно; шкіра; інші матеріали. Опозиція сем за довжиною при класифікуванні назв верхнього рукавного одягу виявилася нерелевантною. Відповідно до такої класифікації назви згруповано за підрозділами всередині розділу, де розглянуто близько 40 назв верхнього рукавного одягу в українських карпатських говірках. Як свідчать статистичні дані, найбільш численною є група назв одягу, виготовленого з сукна (половина всіх аналізованих у розділі). Це пояснюється найбільшою поширеністю саме такого одягу внаслідок його практичності. Майже однаковою виявилась кількість аналізованих лексем на позначення полотняного верхнього одягу та одягу, виготовленого з традиційного карпатського ворсистого сукна (приблизно по 15% від загальної кількості). Щодо назв всіх інших видів одягу - як з хутра, так і з інших матеріалів, - то вони разом також складають близько 15% від загальної кількості аналізованої лексики. Першою причиною цього є те, що в Карпатах найпопулярнішим одягом є сукняний, а другою - те, що на всій території України хутровий верхній одяг позначається однією лексемою - *кожух*, а інші назви цього виду одягу вживаються рідко.

Як показало дослідження, назви безрукавного і рукавного видів одягу в говірках часто змішуються. З цієї причини лексичне наповнення наддіалектної моделі структурної організації ЛСГ назв верхнього одягу виявилось доцільним продемонструвати для обох груп. Схему структурної організації ЛСГ назв верхнього одягу в досліджуваних говірках можна відтворити з урахуванням усіх опозицій диференційних ознак у такому вигляді:

Табл.1

Довжина	Короткий	Довгий	Короткий	Довгий
Матеріал	Рукавний		Безрукавний	
Хутро	X	X	X	X
Сукно, що імітує хутро	X	X	X	X
Сукно	X	X	X	X
Інші матеріали	X	X	X	X

Таблиці лексичного наповнення схеми структурної організації ЛСГ назв верхнього одягу для кожного окремого говору подаються у дисертації в додатку Д. У таблицях репрезентовані найбільш типові говіркові фонетико-морфологічні варіанти відповідних назв.

Корпус назв верхнього рукавного одягу, властивих для **бойківського** говору, складають лексеми *бекеша*, *блюза*, *бурмус*, *ватівка*, *веритюх*, *вітрак*, *вуаиш*, *габлик*, *гуня*, *губаня*, *жупан*, *кабат*, *капота*, *каптан*, *катанка*, *кахтане*, *кацабайка*, *коцані*, *латованка*, *пелехачка*, *петек*, *плахта*, *полотниєнка*, *сіряк*, *скірянка*, *спенцер*, *сукмана*, *уйош*, *футро*, *чапіха*, *чопів*, *чемерка*; для **лемківських** говірок характерними виявились назви *блюза*,

візитка, герок, гуня, дубаня, жупан, кабат, капота, кахтан, кацавейка, плахта, полотнянка, сірак, чемерка; у **закарпатських говірках** записано і проаналізовано *бекеш, блюза, веренянка, віган, візитка, вуйош, герок, гуня, кабат, лемберчик, лепетянка, сирак, сукман, холошняник*; у **буковинському говорі** засвідчуються такі назви, як *блана, блюза, бурнуз, візитка, гуня, зубун, кабат, катанка, кафтан, кацавейка, кожсанка, лидирок, лянка, плахта, полотнянка, полька, чемерка*; **покутським говіркам** властиві назви верхнього рукавного одягу *блюза, веритюх, вітрівка, гуня, жупан, кабат, каптан, катанка, кацавейка, лянка, петек, плахта, сирак, футро, чемерка*; на **Гуцульщині** локалізовані назви *блюза, вітрівка, дубляник, жупан, зубун, кабат, кахтан, кацавейка, крашеник, лянка, петек, підбитяк, плахта, сирак, сукман, шкурат, шкірянка*; у **наддністрянському говорі** побутують назви *блюза, бурнус, ватівка, веритюх, вітрівка, вуяш, гуня, жупан, кабат, капота, каптан, катанка, кацавейка, петек, плахта, полотнянка, сірак, спенцер, сукман, футро, чемерка*; у **надсянських говірках** виявлено *блюза, гуня, димка, жупан, кахтан, кацавейка, плахта, сірак, спенцер, сукман, футро*.

Серед розглянутих у третьому розділі лексем майже третина **спільнослов'янського походження**: *блана, веритюх, веренчук, вітрівка, гуня, катанка, підбияк, плахта, полотнянка, сірак, холошняник, шкірянка*.

Полонізмами є назви *скірянка, футро, чемерка*. Запозиченням з **угорської мови** є лексема *вуйаш*.

До слів **романського** походження (сюди зараховуються як латинізми, так і запозичення зі східнороманських, італійської та французької мов) долучаються назви *блюза, віган, візитка, капота, лянка, петек, саріка*. З **грецької мови** походить слово *димка*. **Германізмами** вважаються: *блам, герок, кацавейка, лидирок*. З **англійської мови** беруть початок лексеми *лемберчик, спенсер*. Слова, що походять зі **східних мов** (всередині цієї групи об'єднуються запозичення з тюркських, перської та арабської мов) - *бурнус, габлик, жупан, зубон, кабат, кахтан, сукман, чуга*.

За **способом номінації** шляхом перенесення назви матеріалу на одяг, виготовлений з нього, утворено більшість найменувань: *блам, блана, ватівка, веритюх, габлик, димка, дубляник, кацавейка, крашеник, катанка, лидирок, лянка, плахта, полотнянка, сірак, скірянка, футро, чуга, шкурат*. Назви, утворені від позначення **часу, умови використання** даного виду одягу - *візитка, вітрівка, герок*. Лексеми, що підкреслюють характерні **зовнішні особливості, крій, спосіб виготовлення** одягу: *вуйаш, лисак, куцак, підбияк, скурта*. **Відантропонімі** за своїм походженням назви *віган, лембер, спенсер*. **Відтопонімічного** походження є найменування *блюза*. Від найменування **частини тіла** утворено назви *капот, капота*.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

Корпус назв одягу в карпатоукраїнських говорах численний і диференційований за складом, семантичним обсягом, фонетичним варіюванням, що є свідченням міжплемінної та міжетнічної інтерференції в цьому ареалі протягом багатьох століть.

У роботі розглянуто понад 120 лексем (у першому розділі - 47, у другому - 35, у третьому - 40). Доведено, що з-поміж аналізованих лексем **слов'янське походження** мають близько 50, тобто майже половина. Це дає підстави констатувати, що в своїй основі

тематична група назв верхнього одягу в карпатському регіоні України склалася ще в праслов'янський період і належить до давнього шару спільнослов'янської лексики, а слов'янське населення в ньому автохтонне.

Спільнослов'янськими виявилися лексеми *верета*, *гугля*, *кабат*, *каптан*, *кожух*, *манта*, *облачення*, *онуча*, *опанча*, *плахта*, *рядня*, *убори*.

Вивчення історії лексики на позначення назв одягу дозволило назвати **східнослов'янськими** паралелізмами слова *бурка*, *одежда*, *плаття*, *убори*, *чуря*, *шмат*.

До числа лексем, засвідчених у пам'ятках **давніоруської мови**, можна зарахувати *вотола*, *гугля*, *коц*, *крашеник*, *лудина*, *одіння*.

Серед назв одягу карпатського регіону засвідчено значну кількість елементів, відомих в **українській літературній мові** та в інших її говорах поза карпатським ареалом (*одежда*, *убрання*, *шати*, *манаття*, *лахміття*, *кожух*, *жулан*, *гуня*, *каптан*, *чеммерка*, *сіряк*, *опанча*, *бурка*, *чугай*, *бурмус*, *корсет*, *кунтуци* тощо). Це є свідченням етнічної цілісності українського народу та спільності глотогенічного процесу протягом передісторії та історії української мови.

У дисертації ставилося завдання дослідити **карпато-поліські паралелі** з метою виявити гіпотетично найдавніші слов'янські назви одягу на українській етнічній території. Проте на практиці ці паралелі показали також пізніші міждіалектні зв'язки, про що свідчать як давні східнослов'янські назви, так і запозичення різного часу: *байбарак*, *бруслик*, *бунда*, *бурнус*, *бурка*, *ватівка*, *корсет*, *гуня*, *гугля*, *жулан*, *зубон*, *капота*, *кабат*, *катанка*, *кацавейка*, *камізька*, *лейбик*, *лудина*, *нагрудник*, *полотнянка*, *рядня* тощо.

Виявлено також поодинокі **карпатоукраїнсько-північноросійські** паралелі, серед яких можна назвати: *облік* - *оболюця*, *чуря* - *чурить*, *вотоля* - *ватола*, *вітрак* - *ветрянка*.

Карпато-полісько-північноросійську ізоглосу, як показало дослідження, утворюють варіанти лексеми *верхнянка* - *верхніки* - *верхнюшка* у значенні 'верхній одяг'.

Лексико-семантичні паралелі в назвах одягу свідчать про давні міграційні процеси в межах карпатського регіону та прилеглих територій, про слов'янську основу та іномовні нашарування як наслідок господарських і культурних зв'язків.

Здійснене дослідження дозволило визначити серед аналізованих назв одягу групу так званих **карпатизмів** - лексем різного походження, вживаних на всьому різноетнічному карпатському ареалі. Це іменники *бекеч*, *брусляк*, *бунда*, *вуйош*, *гугля*, *губа*, *кабат*, *камізька*, *кеттар*, *кожух*, *манта*, *нагрудник*, *лейбан*, *петек*, *пуслик*, *ронді*, *сердак* тощо, частину з яких картографує також «Загальнокарпатський діалектологічний атлас». Як показало вивчення походження лексики, до числа карпатизмів належать не тільки запозичення з південнослов'янських мов у мовах карпатського регіону, як вважалося до початку роботи над «Карпатським діалектологічним атласом» і «Загальнокарпатським діалектологічним атласом», а й численні романізми, унгаризми, германізми, лексеми спільнослов'янського походження.

Українсько-південнослов'янськими паралелізмами можна вважати лексеми *манатки* і *ноша*.

До **українсько-західнослов'янських** ізоглос зараховуємо назви *бурка*, *убори*, *шати*.

Карпато-балканськими паралелями виявилися лексеми *байбарак*, *блуза*, *бруслик*, *бунда*,

бурнус, губа, туня, димка, доломан, зубун, каніур, каптан, капота, кептар, кунтуш, лейбик, лянка, манта, мунтян, опанча, реклик, саріка, сукман, цундра.

До балто-карпатських паралелей, вірогідно, належать назви *бунда* і *воतोля*.

Найдавнішими індоевропейськими назвами одягу, що збереглися у карпатоукраїнських говірках, є лексеми *бунда, губа, гугля, туня*.

Привнесені з інших мов елементи диференційовані як за походженням, так і за семантикою, отже, тематично вони розподілені в різних кількісних співвідношеннях. Менше третини запозичень виявлено серед загальних назв одягу - лексичної групи, що сформувалась найдавніше. Серед запозичених загальних назв одягу переважають германізми (7 назв), менше романізмів (5) та угаризмів (3). Більше половини запозичень - серед найменувань безрукавного одягу: 10 романізмів, 6 орієнталізмів, 4 германізми, 3 угаризми, причому серед слів на позначення невластивого слов'янам довгого безрукавного одягу всі назви запозичені з романських та східних мов. Водночас найбільш різномовним за походженням виявився словник найменувань короткого-рукавного та безрукавного одягу, очевидно, з тієї причини, що позначувані реалії є найуживанішими в усі часи, і процес формування цієї групи лексики за рахунок як питомих, так і запозичених назв триває. Так, серед назв верхнього рукавного одягу засвідчено 8 запозичень зі східних мов, 7 романізмів, 4 германізми, 3 полонізми, 2 запозичення з англійської мови, по одному - з грецької та угорської.

Більшість запозичень у галузі лексики на позначення народного одягу українських Карпат походить з **романських мов** (близько 19%). Такий кількісний склад побутової лексики карпатського ареалу констатують також дані «Карпатського діалектологічного атласу» та «Загальнокарпатського діалектологічного атласу». Поширення аналізованих романізмів подається в дисертації на карті 27, у якій засвідчено, що найбільше романських запозичень зосереджено на ареалі буковинських говірок (10 лексем), на другому місці - гуцульські та бойківські говірки (по 8 лексем), далі відповідно йдуть наддністрянські та закарпатські (по 6), найменше романізмів виявлено в лемківських говірках (5).

Германізмів серед досліджених карпатських назв одягу виявлено майже 12%, причому вони поширені майже рівномірно на всьому ареалі західноукраїнських говорів, у той час, як на решті території України зазначені лексеми вживаються значно менше. Такий розподіл германізмів пояснюються історично тривалим входженням частини західноукраїнських земель до Австро-Угорської імперії, міграційними рухами в її межах і внаслідок цього впливом панівної в цій державі німецької мови. Водночас запозичення з німецької мови є порівняно новими, серед назв старовинних карпатських видів одягу вони не засвідчуються.

Третє за чисельністю місце (приблизно 10%) посідають запозичення зі східних мов (у дисертації не ставилося завдання розрізняти окремо основи тюркські, перські, арабські). **Орієнталізми** поширені в усіх досліджуваних карпатських говорах приблизно порівну, більшість із них засвідчується на всьому україномовному ареалі. Це не суперечить доведеному багатьма дослідниками факту, що найдавніші запозичені назви одягу як в українську, так і в інші слов'янські мови прийшли зі східних мов. Отже, йдеться про запозичення давні й опосередковані, часто спільнослов'янські.

Унгаризми становлять лише 5% лексики, що стала предметом нашого вивчення, місце їх побутування відбиває карта 28. Як свідчать дані лінгвогеографії, запозичення з угорської мови поширені здебільшого в закарпатських і спорадично бойківських говірках.

Усупереч поширеній точці зору, **полонізмів** серед досліджуваної лексики виявлено ледве 2%. Натомість, як про це йшлося в кожному окремому випадку, польська мова неодноразово відігравала роль посередника при запозиченні західноукраїнськими говорами назв одягу з німецької, меншою мірою - з романських та угорської мов. Крім того, польський вплив виявився більше на фонетичному рівні, ніж на лексичному. До українсько-польських паралелей у галузі назв одягу можна зарахувати лексеми *байбарак*, *одіж*, *спенцер*, *стрій*, *убіори*, *убрання*, *хустя*.

Українсько-білорусько-польськими паралелями, збереженнями, найімовірніше, з часів колишньої Речі Посполитої, виявилися лексеми *жулан*, *кунтуш*, *сукман*, *чемерка*.

Українсько-чесько-словацькі ізголоси - *верхнянка*, *гадра*, *облік*, *убори*, *одів*.

У результаті проведеного дослідження і зіставлення наших даних з даними дослідниць польських (Л.Доцевич) і румунських (З.Міхайл) назв одягу виявлено, що запозиченими з **української мови** в інші вважаються назви одягу *байбарак*, *бурка*, *каптан*, *кацавейка*, *опанча*, *отинка*, *сердак*, *сукман*, *фалат*. Разом з тим слід зазначити, що українські говори неодноразово були посередниками в засвоєнні польською мовою орієнталізмів, унгаризмів, романізмів; румунською мовою – орієнталізмів, германізмів; угорською мовою – полонізмів тощо.

Досліджуваний ареал виявив високу гетерогенність з точки зору поширеності різних назв одягу. Оскільки сучасний діалектний поділ зони Карпат відповідає давнім слов'янським племенним межам, у різних регіонах зберігаються давні традиційні комплекси народного вбрання, що відбивають їх назви. Таким чином, у кожному з досліджуваних говорів були виявлені ендемічні назви одягу.

Гуцульськими регіоналізмами виявилися лексеми *гугль*, *дубляник*, *крашенник*, *лейбан*, *лисак*, *лудина*, *підбияк*, *сердак*, *угортка*, *фелега*, *ціукатеня*, *шкірнєнка*, *шкурат*. Серед гуцульських назв побутує чимало ендемічних давньослов'янських слів доби Київської Русі, а також романізмів і германізмів, які належать до загальнокарпатської та балканської лексики.

Тільки в **буковинському** говорі зафіксовано лексеми *воберак*, *гопанець*, *кувшина*, *лидирик*, *лянка*, *мунтян*, *саріка*, *цурканка*. Ареальна характеристика буковинських назв одягу дала підстави для визначення тут трьох діалектних та етнографічних типів або зон: гуцульської (Путильський, Вижницький райони та частково Сторожинецький до р.Сирет); зону виразного тяжіння до подільських (т.зв.північнобессарабських) говірок - (північ Заставнівського, Хотинський, Кельменецький райони) та власне буковинський мовний ареал (центральні райони області).

У **закарпатських говірках** засвідчено найбільшу кількість різномовних запозичень і в той самий час - найархаїчніші слов'янські елементи: *бекеч*, *бетлехемощ*, *віган*, *волося*, *герок*, *губа*, *лембер*, *мелін*, *одіва*, *реклик*, *холошніяник*, *цумаття*, *шати*, *шелеячина*. Ареальна дистрибуція назв одягу на Закарпатті найскладніша. Вона відбиває як діалектний поділ на 4 групи говірок (ужанські, боржавські, марамороські та верховинські, що відповідають здійсненому етнографами поділу Закарпаття на зони з певними локальними різновидами

місцевого вбрання), так і вплив мов компактних поселень неукраїнського населення, що тут мешкає: угорців, румунів, німців, болгар, російськомовних липованів.

Тільки в **бойківських говірках** зустрічаються назви одягу *габлик, коцаня, надушник, скірянка, чотів*. На фонетиці цього говору найбільше позначився вплив польської мови.

Лемківським ендемізмом є назви оригінального місцевого виду одягу *чуга, чуганя*.

Наддністрянські говірки виявили найбільше спільності з українською літературною мовою. Серед назв, що зустрічаються тільки тут, відзначено *лахмана і майданка*.

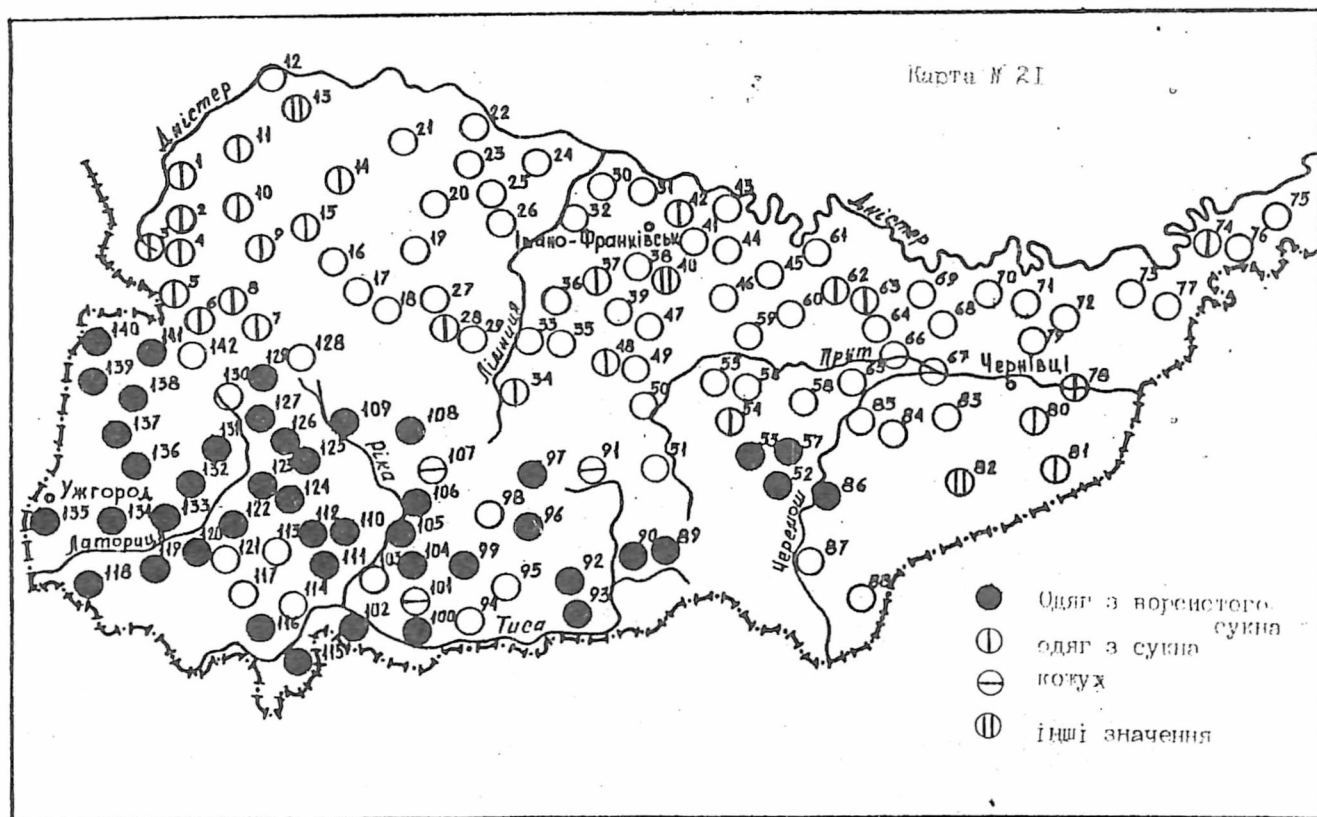
Тематична група назв одягу є складовою частиною терміносистеми народної матеріальної культури. Отже, на рівні говіркової мікросистеми кожній реалії на синхронічному зрізі відповідає певна окрема назва. Проте, як було зазначено у відповідних розділах, дослідження показало, що діалектна лексика на позначення назв одягу далеко не термінологізована на наддіалектному рівні, у ній спостерігається явище семантичної дифузності. З цієї причини семантична класифікація назв не може бути повністю уніфікованою, структурний поділ досить часто виявляється умовним.

Проведено фонетичний аналіз зібраної лексики, результати якого дозволили поставити в один ряд при класифікуванні й вважати варіантами форми *гопанець, панче і опанча; бруслик, пуслі, паслік і друшляк; кувшина і кожуца* тощо.

У роботі вперше проаналізовано і уточнено з урахуванням нових матеріалів відомі етимології (*бутора, горботка, зубун, кептар, фалат*), запропоновано власні спроби з'ясувати походження ряду лексем (*бунда, вотола, гадра, канцур, катрінца, лянка*), введено в науковий обіг і досліджено ряд лексем з їх фонетичними варіантами, які раніше не були об'єктом лінгвістичного вивчення (*бетлехемощ, वोберок*), засвідчено вплив фонетичних змін на розвиток семантики (*ряндя - ронді, кабат - кобат*), реконструйовано первісне значення ряду назв одягу, побудовано схеми семантичного розвитку 6 лексем, запропоновано схему семантичної структури ЛСГ загальних назв одягу на наддіалектному рівні.

Ареали частини досліджених лексем визначено на 28 лінгвістичних картах, одна з яких, що відбиває семантику лексеми *гуля* на досліджуваному ареалі, подається на с.15.

Проведено аналіз принципів і способів номінації лексики, що була предметом дослідження. Так, серед загальних назв одягу продуктивним виявився віддієслівний словотвір (19 назв), а також лексико-семантичний спосіб утворення збірних іменників від назви шматка тканини (близько 20), що дало підстави поділити всі загальні назви одягу майже порівну на дві великі групи. Для назв верхнього безрукавного одягу найпродуктивнішим виявився спосіб утворення від назви частини тіла (9 назв), на другому місці (по 6 лексем) - утворення від назви матеріалу і відтопонімії, далі - відантропонімії назви (2 лексеми). Серед найменувань верхнього рукавного одягу більшість утворена від назви матеріалу (19), другий за поширеністю мотив номінації - підкреслення зовнішніх особливостей одягу (5 лексем), утворених від назви часу, умови, призначення одягу та відантропонімії назв - по 3, від найменування частини тіла походять 2 назви одягу, з відтопонімії виявлено лише 1 лексему.

Основні положення дисертації висвітлені в публікаціях автора:

1. Пашкова Н. І. Загальна назва верхнього одягу в українських говорах // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами. – Ужгород: УДУ, 1982. – С. 102-103.
2. Пашкова Н. І. Структурна організація лексико-семантичної групи назв верхнього одягу в українських говорах Карпат // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. ХУ республіканська діалектологічна нарада. – Житомир, 1983. – С. 212-214.
3. Пашкова Н. І. Структурна організація і генетична характеристика назв верхнього одягу в буковинському говорі // Структура і семантика мовних одиниць. Збірник наукових праць. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 25-30.
4. Пашкова Н. І. До історії назв одягу з коренем *gab-* в українській мові // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков. II Всесоюзная конференция. – Днепропетровск: ДГУ, 1988. – С. 58-60.
5. Пашкова Н. І. Назви верхнього одягу в гуцульському говорі // Семасіологія і словотвір. Збірник наукових праць. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 23-27.
6. Пашкова Н. І. Моделі номінації верхнього одягу в українських говорах // Збірник наукових праць викладачів і аспірантів. Філологічний факультет. – К.: КДУ, 1989. – с. 107-109.
7. Пашкова Н. І. Запозичені назви одягу в українських карпатських говорах // НТР і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови. – Ужгород: УДУ, 1989. – С. 112-114.
8. Пашкова Н. І. Що таке ошатність? // Культура слова - 1989. - №38 - С. 55-59.
9. Пашкова Н. І. Назви гуцульського одягу в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» // Науково-методична конференція, присвячена 125-річчю з дня народження М. Коцюбинського. - Чернівці, 1989. - С. 44-47.
10. Пашкова Н. І. Назви верхнього одягу // Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 49-58.
11. Пашкова Н. І. Назви кептарів в українських карпатських говорах // Українське мовознавство. - 1993. - №20. - С. 161-170.
12. Пашкова Н. І. Романські запозичення в українських карпатських говорах // Іспанська мова і культура в сучасному світі. – К.: КДПІМ, 1994. – С. 55.
13. Пашкова Н. І. Про семантику карпатоукраїнських назв одягу з запозиченою основою *мант-* // Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції. – К.: КДЛУ, 1999. – С. 195-197.
14. Пашкова Н. І. Назви довгого безрукавного одягу в українських говорах Карпат // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Вип. 3. – К.: КДЛУ, 2000. – С. 197-202.

АНОТАЦІЯ

Пашкова Н.І. Назви одягу в українських говорах Карпат (структурно-семантична, генетична та ареальна характеристика). – Рукопис.
Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 - українська мова. – Київський державний лінгвістичний університет. Київ, 1999.

Дисертацію присвячено дослідженню специфіки фонетичного й граматичного вираження, генезису, семантики та ареальних особливостей лексико-семантичної групи назв одягу в українських говорах Карпат у порівняльному етнолінгвістичному аспекті. Наукова проблематика праці належить до сфери української діалектної лексикології, карпатистики, номенклатури народної матеріальної культури. Робота є першою в українському мовознавстві спробою визначити склад і семантичну структуру лексики на позначення назв одягу в українських говорах Карпат, подати її системну, ареальну та генетичну характеристику, а також встановити її зв'язки з аналогічними системами інших регіонів.

Основний корпус лексики для дослідження зібраний експедиційним методом у населених пунктах Чернівецької, Львівської, Закарпатської та Івано-Франківської областей України, доповнений матеріалами з опублікованих та рукописних джерел. У роботі проаналізовано і уточнено наявні етимології, запропоновано власні спроби з'ясувати походження деяких лексем, введено в науковий обіг і досліджено ряд назв з їх фонетичними варіантами, що раніше не були об'єктом лінгвістичного вивчення, простежено вплив фонетичних змін на семантику, побудовано схеми семантичного розвитку ряду лексем, запропоновано схему семантичної структури ЛСГ загальних назв одягу на наддіалектному рівні. Ареали частини досліджених лексем продемонстровано на 28 лінгвістичних картах. У кожному розділі проведено аналіз принципів і способів номінації лексики. Висновки дослідження щодо складу, структури і становлення групи назв одягу в карпатських говорах України можуть бути використані у курсах лексикології, історії та діалектології української мови, лінгвокраїнознавства.

Ключові слова: лексема, загальні назви одягу, назви верхнього безрукавного одягу, назви верхнього рукавного одягу, карпатські говори, українська мова, діалектна лексика, лексико-семантична група, ізогласа, ареал.

АННОТАЦІЯ

Пашкова Н.И. Названия одежды в украинских говорах Карпат (структурно-семантическая, генетическая и ареальная характеристика). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 - украинский язык. - Киевский государственный лингвистический университет. Киев, 1999.

Диссертация посвящена комплексному исследованию специфики фонетического и грамматического выражения, генезиса, семантики и ареальных особенностей лексико-семантической группы названий одежды в украинских говорах Карпат в сравнительном этнолингвистическом аспекте. Научная проблематика исследования касается сферы украинской диалектной лексикологии, карпатистики, номенклатуры народной материальной культуры. Работа является первой в украинском языкознании попыткой определить состав и семантическую структуру лексики для обозначения названий одежды в украинских говорах Карпат, разработать ее системную, генетическую, ареальную характеристику, а также изучить ее связи с аналогичными системами других регионов.

Основной корпус лексики собран экспедиционным методом в населенных пунктах

Черновицкой, Львовской, Закарпатской и Ивано-Франковской областей Украины и дополнен материалами, почерпнутыми из опубликованных и рукописных источников.

Поставленные в работе задачи решаются с помощью синхронно-описательного метода, в частности, метода системно-структурного анализа лексики в рамках отдельных семантических микрополей путем их сопоставления с наддиалектными лексико-семантическими моделями, а также сравнительно-исторического, сопоставительного, статистического и лингвогеографического методов.

Диссертационное исследование включает в себя содержание, список сокращений названий языков, список сокращений названий районов исследуемого ареала, список текстовых сокращений, основную часть, состоящую из введения, 3-х глав, выводов и приложения, в состав которого входят список лингвистических карт, список населенных пунктов, говоры которых картографируются, 28 лингвистических карт, комментарии к картам, 6 таблиц наполнения схемы структурной организации ЛСГ названий верхней одежды в отдельных говорах, индекс проанализированной лексики.

В первом разделе - "Общие названия одежды" – исследуются лексемы, которые по словообразовательным и семантическим признакам разделены на две части. В первом подразделе анализируются стилистически нейтральные названия, в большинстве своем однозначные. Это, как правило, наиболее древние славянские лексемы отглагольного происхождения. Во втором подразделе представлены слова с пейоративными и ироничными оттенками в семантике, неоднозначные. Это в основном существительные собирательные либо *pluralia tantum*, образованные от диалектного наименования куска материала, тряпки. Исследуются дальнейшие семантические переходы изучаемых лексем, предлагается схема семантической структуры ЛСГ общих названий одежды на наддиалектном уровне.

Во втором разделе – "Названия верхней безрукавной одежды" - анализируются названия одежды, которая признана специалистами в области истории ее древнейшей формой. В первом подразделе описываются названия короткой безрукавной одежды. Во втором подразделе рассматриваются названия длинной безрукавной накидной одежды, характерной для карпатского региона, исследуется их история и пути проникновения в карпатские говоры.

В третьем разделе – "Названия верхней рукавной одежды" – лексемы классифицированы в зависимости от материала, из которого одежда изготовлена. Наполнение предлагаемой схемы семантической структуры ЛСГ названий верхней одежды осуществляется за счет лексики, рассмотренной во второй и третьей главах, ввиду нетерминологизированности и семантической диффузности лексики на обозначение верхней одежды в говорах.

Выводы содержат результаты проведенного исследования в семантическом, словообразовательном, этимологическом, ареальном аспектах. Представляются модели номинации названий одежды, эндемизмы, характерные для отдельных говоров. Вся исследованная лексика классифицируется по происхождению, устанавливаются общеславянские, восточнославянские, общеукраинские, карпато-полесские, карпатоукраинско-северорусские, карпато-полесско-севернорусские, украинско-южнославянские, карпато-балканские параллели, заимствования из украинского языка в

другие в области номенклатуры народной одежды.

Результаты проведенного исследования украинских названий народной одежды Карпатского региона могут быть использованы в вузовских курсах лексикологии, истории и диалектологии украинского языка, в спецкурсах и спецсеминарах по этнографии, лингвострановедению, при составлении словарей этимологического и диалектного типов, лингвогеографических атласов, в семасиологических исследованиях.

Ключевые слова: лексема, общие названия одежды, названия верхней безрукавной одежды, названия верхней рукавной одежды, карпатские говоры, украинский язык, лексико-семантическая группа, изоглосса, ареал.

ANNOTATION

Pashkova N.I. The Names of Clothings in the Ukrainian Carpathian Dialects (structural-semantic, genetic and areal characteristics) - Manuscript.

Candidate degree thesis in speciality 10.02.01 - Ukrainian language. Kyiv State Linguistic University, Kyiv, 1999.

The dissertation is dedicated to investigation of specific features of phonetic and grammatical expression, genesis, semantics and areal peculiarities of the lexico-semantic group of the names of clothing in the Ukrainian Carpathian dialects in contrastive ethnolinguistic aspect. Scholarly problems tackled in the dissertation belong to the field of Ukrainian dialectological lexicology, Carpathian studies, nomenclature of the folk material culture.

The dissertation is the first attempt in Ukrainian linguistics to define the composition and semantic structure of the lexicon designating the names of the Articles of Clothing in the Ukrainian Carpathian dialects, its systemic, areal and genetic characteristics. It is also an attempt to disclose connections of this lexicon with the analogical systems of other areas.

The main body of the lexicon for investigation was gathered by way of expeditionary method in the settlements in Chernivetsky, Lvivsky, Zakarpatsky and Ivano-Frankivsky regions of Ukraine and was supplemented with the materials of the published and manuscript sources. The existing etymologies are analysed and more precisely defined. The authors own propositions to identify the etymology of some lexemes are offered. A number of names with their phonetic variants, which were not subject to the linguistic research, are introduced. The influence of phonetic changes on the semantic development has been traced. The schemes of semantic development of a number of lexemes have been developed. The Chart of semantic structure of LSG of general names of clothes has been worked out. The areals of part of the investigated lexemes are displayed on 28 maps. In each chapter the analysis of principles and ways of nomination has been carried out.

Key words: general names of clothes, the names of upper sleeveless clothes, the names of upper sleeved clothes, the Carpathian dialects, the Ukrainian language, lexicon, lexico-semantic group, isogloss, areal, lexeme.